

UNICORNIS

Apotekarsocietetens sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Nummer 1 Anno 2022

Apotekarsocietetens ändamål genom tiderna

Vad är ändamålet?

Äntligen kan vi se fram emot en tid då vi åter kan träffas och föra samtal. Det blir lite andefattigt med endast digitala möten.

Årets första nummer innehåller lite av varje.

Apotekarsocieteten har sedan organisationen bildades genomgått många förändringar, båda stora och små. Hur har man hanterat frågan om föreningens ändamål och kunnat anpassa det till den nya tiden? Detta reder Leif H Eklund ut i en intressant artikel i detta nummer.

Ulf Kallenberg har tecknat ned minnen från sin studietid. Vi får i artikeln följa hur Ulf funderade innan valet på yrke föll på apotekare och hur tiden på Farmaceutiska Institutet var.

Och så har vi som vanligt en uppföljning av vad som sker med muséet och vi får dessutom en liten glimt av vad som hänt med apoteket Svanen i Lund.

Detta och lite till. Hoppas att du finner Unicornis nr 1 2022 läsvärd!

Thony Björk

Redaktör

thony.bjork@gmail.com

Unicornis

utges av Sektionen för
farmaci- och läkemedelshistoria
Box 1136, 111 81 Stockholm

Redaktionskommitté:

Thony Björk, redaktör, thony.bjork@apotekarsocieteten.se

Ola Flink, flink.ola@gmail.com

Anders Cronlund

Susanne Henriksson, layout

Teresa Matern, ansvarig utgivare

Innehåll

Vad är ändamålet? ... 2

På gång i sektionen 2

En rapport från museet 3

Apotekarsocieteten's ändamål genom tiderna 4

Min första tid med universitetsstudier och Farmistiden 7

Svanen har fått tillbaka sin forna glans, och texten i

fönstret är åter komplett 12

Recension: Kungens män – Karl XII:s drabantkår,
Stefan Ingesson (2021, Ekström & Garay, Lund).....13

 Apotekarsocieteten

© Apotekarsocieteten's Sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

På gång i sektionen

I veckan släppte Covid-19 restriktionerna även om vi fortsatt måste se till att hålla oss hemma om vi är sjuka. Nu är kulturapoteket Svanen i Lund renoverat och har återinvigts i december som syns i detta nummer. Dessutom kommer vårt bibliotek att öppnas upp igen efter översvämning och renovering.

Nu i början av februari hölls Ordförandekonferensen digitalt där den fortsatta renoveringen av muséet presenterades av Annika Wickman. När detta nummer har nått er har förhoppningsvis även Stadsbyggnadsnämnden i Stockholm gett bygglov.

Johanna Wikman är ny ordförande i Musei- och biblioteksnämnden och jag vill passa på och tacka Torkel Gren för hans engagemang under hans ordförandeskap.

Den 12 - 14 juni bjuder våra norska kollegor i Nasjonal Museumsnettverk for Helse- og Medisinhistorie (<https://www.helseogmedisinhistorie.no/aktiviteter>) in till möte i Elverum på Glomsdalsmuséet med sista anmälningdatum 31 mars. Om man inte har möjlighet att åka dit då så kan jag rekommendera ett besök i deras apoteksmuseum nu när vi förhoppningsvis kan åka till Norge igen.

Dagsljuset kommer allt tidigare och jag hoppas att det kommer ännu fler positiva nyheter framgent. Slutligen hoppas jag att ni alla är friska när våren snart kommer igen. Jag ser fram emot att se er igen i verkligheten och inte bara digitalt!

Nils-Otto Ahnfelt

ordförande

Sektionen för Farmaci- och läkemedelshistoria

Utgivningsplan Unicornis år 2022

Nr	Manusstopp	Utgivning
1	15 februari	mars
2	15 maj	juni
3	15 september	oktober

En rapport från museet

Några dagar innan julafton 2021 klev två tjugotvå-åriga Uppsalastudenter in på Apotekarsocietetens museum på Wallingatan. Deras uppdrag var att inventera historiska läkemedelsförpackningar under sex dagar. Studenterna, Nani Aro och Markus Lundqvist, hade varit snabba att svara när jag någon vecka tidigare sökt ”jullovjobbare” via studentkår och lärare. Intresset för uppdraget var stort och jag hade valt Nani och Markus för att få en bra kombination, där Nani stod för erfarenhet, då hon kommit längre med sin utbildning, och Markus stod för nybörjarens entusiasm. Markus hade dessutom nämnt bland annat Schack i sin ansökan, vilket antydde ett intresse för metod, strategi och problemlösning. Det var egenskaper som skulle komma till nytta.

Tusentals läkemedelsförpackningar

Bakgrunden till uppdraget var följande: Museet har tusentals läkemedelsförpackningar från 1900-talet. När det nya museet öppnar finns därmed en möjlighet att visa allmänheten en unik utställning över vilka läkemedel som använts under olika tider. För museibesökare kan läkemedelsförpackningarna engagera genom att knyta an till livet utanför läkemedelsområdet. Det kan vara till historiska händelser som krig men också till det egna livet och familjens hälsa.

Tidsaxeln blir en gemensam ingång och ryggrad i presentationen där de mer initierade även identifierar bland annat när olika produkter lanserats, vilka substanser som bestått och vilka tillverkare som varit verksamma under olika perioder. Både en intresserad allmänhet och professionen kan fascineras av utvecklingen inom förpackningsdesign och exempelvis notera att produktnamn som var möjliga på 1930- eller 1970-talet skulle vara omöjliga idag. Utgångspunkten för en presentation med en tidsaxel är dock att förpackningarna som visas är daterade, vilket våra inte var.

Förpackningarna fotograferade

Ett första steg mot en sådan utställning är en inventering. Jag inledde den i december, genom att fotografera cirka 3 000 av förpackningarna och döpa bilderna efter produktnamn, för att åstadkomma Excel-listor sorterade i bokstavsordning. I ett rum på bottenvåningen i museet ställde jag in flera bord, två datorer och höga staplar med arkivlådor fyllda med fotograferade men osorterade förpackningar.

När Nani och Markus kom sökte de information om en förpackning i taget och registrerade det de fann i det digitala registret. Dessutom placerade de förpackningen i påsar märkta med kategorier för olika indikationer och i arkivlådor märkta med decennium. Cirka 800 förpackningar hann de med och arbetet var inte utan utmaningar. Indikation var relativt lätt att finna, men att datera förpackningen var svårare. Ofta fick decenniet ett frågetecken intill sig och var egentligen en grov gissning baserad på lanserings- eller registreringsår. Avsikten var inte heller att Markus och Nani skulle komma

Studenterna, Nani Aro och Markus Lundqvist.

i mål med detta enorma arbete under sex dagar utan att de skulle initiera något där andra, mer seniora personer med större farmacihistorisk kompetens, kunde ta vid.

Hur summerade Nani och Markus upplevelsen? Nani uppskattade att få intensiv träning i att identifiera indikation utifrån innehåll. Hon tyckte att det var roligt att se att vissa läkemedel funnits så oerhört länge med samma namn och hon noterade att det svenska språkets förändring kunde följas genom förpackningarnas texter. Markus instämde och la till att han lärt sig mycket om hur de olika företagen uppstått, gått ihop och splittrats, om hur allt hängde ihop. Vad som fascinerat dem allra mest? Ja, det var att få se Neurosedyn, läkemedlet alla talat om på utbildningen, i verkligheten.

Nu har Nani och Markus återvänt till studierna och projektet har gått in i en ny fas. Unicornisläsare som tycker att det skulle vara spännande och intressant att delta i det fortsatta arbetet är varmt välkomna! Det kan till stor del utföras på distans, framför en dator.

Annika Wickman, för museet

Apotekarsocietetens ändamål genom tiderna

I samband med att nya Apotekarsocieteterna uppmärksammade sin 50-åriga tillvaro blev jag intervjuad om händelserna kring Apoteksbolagets bildande och hur Societetens nya roll formulerades. En förenings "art" konstitueras ju av dess ändamål och medlemmar. Det inspirerade till att beskriva hur Societetens ändamålsparagraf utformats och hur villkoren för medlemskap i föreningen förändrats över tid. Apotekarsocietetens ändamålsparagraf har hög status genom att den skall godkännas av regeringen.

De första kända stadgarna för Apotekarsocieteterna härrör från 1778. Vad som fanns dessförinnan är okänt eftersom föreningens arkiv förstördes vid en eldsvåda 1751. Vad man kan förstå av beskrivningar av apotekarnas förhållande till omvärlden fanns drivkraften att markera sin yrkeskompetens gentemot dels kvacksalvare och dels läkarkåren som emellanåt fann det praktiskt att komplettera sin verksamhet med läkemedelsförsäljning. Som exempel kan nämnas att den kände veterinären Peter Hernqvist i Skara lyckades få myndigheternas välsignelse att driva veterinär apoteksverksamhet 1777.

De första stadgarna

Stadgarna 1778, som gällde för apotekarna i Stockholm (12 st), upptar regler för föreningens bedrivande och examination av apotekare och provisorer, men inget om övergripande ändamål. Apotekarnas verksamhet styrdes av "Kongl. Maj:ts reglemente för Apothekare och dem, som med Apothekare-konstens lärande och utöfning sig vilja befatta" från 1799. Även om stadgarna avsåg stockholmsapotekarna kom de gälla också för tillkommande medlemmar från övriga landet. Det fanns en gryende ambition att stödja undervisning av studiosi genom anordnade av föreläsningar och anskaffande av litteratur. Verksamheten var dock blygsam.

Stiftelse för farmaceutisk utbildning

Denna ambition fick emellertid nytt liv 1814 då det utgick en inbjudan till kollegorna i hela landet om att delta i bildandet av en fond/stiftelse vars syfte skulle vara att "bringa dess yrke eller vetenskap till närmande af den fullkomlighet, som tidehvarvets upplysning medgiver...." samt den sociala ambitionen "att underlätta bördan af nödlidande medbröders och deras familjers bekymmer....".

Som huvudändamål för fonden angavs utdelande av stipendier "till ynglingar som avlagt farmacie studiosi-examen och under åren visat utmärkt flit och anständigt uppförande." Stipendiaten var skyldig att vid någon akademi inhämta ökade kunskaper i kemi, botanik och fysik samt de tyska och latinska språken. Därjämte skulle Apotekarsocietetens direktion upprätta ett bibliotek till tjänst för Pharmacie kandidater inför avläg-

gande av provisors- eller apotekarexamen. Fonden skulle också lämna understöd till behövande.

Insamlingen till fonden fortskred väl, men man ansåg att en kunglig stadfästelse av fondreglerna vore önskvärd för att trygga dess framgång. Jacob Berzelius tillstyrkte på Sundhetskollegiums vägnar. Kungen Carl XIV Johan godkände och uttryckte sitt välbehag över Apotekarsocietetens "nitiska och berömliga förhållande" med stiftelsen 1821. Den 24 oktober detta år antogs som högtidsdag "till åminnelse af den högre syftning farmaceutiska vetenskaperna erhållit genom den anda som råder inom närvarande tidehvarfs farmaceutiska kår"

Nya stagar och Farmaceutiska institutet grundas

Stiftelsen var av betydelse när det gällde att få Societetens stadgar stadfästa av kungen. Ett försök under Gustaf III's tid 1777 hade misslyckats. Efter några år med verksamhet på sparlåga presenterade Apotekarsocietetens ordförande Carl Göransson 1828 ett förslag till "förbättrade undervisningsanstalter för Pharmaceuter". Förslaget innebar också att de säljbara apoteksprivilegierna skulle avskaffas – ett sensationellt förslag. Det ledde till en tid av oro och söndring i Apotekarsocieteterna med flera skiften av ordförande. Efter många turer inlämnades dock ett förslag till stadgar till K.Maj:t, vilka stadfästes i januari 1837, vilket innebar att medlemskap skulle gälla apoteksinnehavare i landet "hvilka tecknat sig till delagtighet i denna inrättning". Apotekarsocieteterna hade därmed vunnit en fast organisation och en representation som erkändes av statsmakterna. Den så nybildade Apotekarsocieteterna höll sin första årssammankomst den 5 augusti 1837.

Ändamålsparagrafen fick följande lydelse:

§ 1. Apothekare-Societetens syftemål är: att befrämja Pharmaceutiska vetenskapen och bereda ett närmare samband emellan dess idkare; att för ynglingar, som egna sig åt Apothekareyrket, stifta och underhålla en läroanstalt för undervisning i Chemi, Pharmacie, Materia Medica, Natural-Historie, Latinska och Tyska språken; samt att lemna understöd åt behöfvande Apothekare, deras och enkors.

Societeterna utgöres af alla privilegierade Apothekare i Riket, hvilka tecknat sig till delagtighet i denna inrättning.

Därmed kunde undervisningen starta vid det av Apotekarsocieteterna grundade Pharmaceutiska institutet beläget på adressen Kartagos backe på Kungsholmen Hantverkargatan 27 vid Garnisonssjukhuset.

Staten tar över Institutet, nya stadgar

År 1875 övertog staten ansvaret för den farmaceutiska undervisningen vid Farmaceutiska institutet. Därmed ändrades ändamålsparagrafen "utan att societeten därför afsagt sig rättigheten och skyldigheten att fort-

I takt med att Apotekarsocietetens inriktning ändrats över tid, har ändamålsparagrafen justerats.

farande i mån af sina tillgångar söka befordra de farmaceutiska kunskapernas spridande”.

Stadgarna fick följande lydelse:

Apotekarsocietetens syftemål är att befordra farmaciens utveckling, bereda närmare samband mellan dess idkare, bevaka dessas intressen, lämna understöd åt behövande apotekare samt deras änkor och barn, ävensom genom gåvomedel, stipendier eller på annat dylikt sätt uppmuntra dem, som ägna sig åt farmaceutiska studier.

De ändrade stadgarna stadfästes av kungen 1881. Medlemskap blev då obligatoriskt för alla apoteksinnehavare, knappt 200 personer.

Stödet till undervisning fortsatte med att ”studiestipendierna kunde utdelas af sådan storlek att de borde blifva till verkligt gagn” genom beslut om en betydlig höjning av avgifterna vid årsmötet 1901.

Som ytterligare stöd för farmaceutisk utbildning tillkom med start 1836 (och fram till 1928) ett 30-tal donationsfonder som Apotekarsocieteten förvaltade. Senare har tillkommit ytterligare ett 70-tal små och stora stiftelser av olika slag.

1933 inkorporerades Apotekens kontrollaboratorium och 1940 Apotekens kompositionslaboratorium i ändamålsparagrafen.

Apotekareförbundet går samman med Apotekarsocieteten

1952 genomfördes sammanslagningen av företagarföreningen Sveriges apotekareförbund (bildad 1908) och den yrkeskompetensinriktade Apotekarsocieteten. Det medförde en komplettering av ändamålsparagrafen för att fånga in båda dessa roller:

Societetens syftemål är att befordra farmaciens och apoteksväsendets utveckling, att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen, att lämna understöd till behövande apotekare och deras änkor och barn, ävensom uppmuntra den som ägna sig åt farmaceutiska studier.

Som en given konsekvens av att inkludera företagarföreningsrollen markerades att medlem inte samtidigt fick vara medlem i Farmaceutförbundet eller liknande arbetstagarorganisation.

Medlemmar var apoteksinnehavare och pensionerade apoteksinnehavare, den senare gruppen dock utan rösträtt. Gruppen pensionärer togs bort 1963.

Apoteksbolaget bildas

1971. Efter att Apotekarsocieteten överlämnat driftansvaret av apoteken till det nybildade statliga Apoteksbolaget fick ändamålsparagrafen följande lydelse:

Apotekarsocieteten är en sammanslutning med ändamål att befordra farmaciens och apoteksväsendets utveckling samt främja en hög farmaceutisk yrkesstandard.

I sådant syfte skall Apotekarsocieteten särskilt

1. Stödja farmaceutisk vetenskap, forskning och utbildning
2. Bedriva publicistisk och annan informativ verksamhet, främst på det farmaceutiskt-vetenskapliga området
3. Stödja internationellt farmaceutiskt-vetenskapligt samarbete och utbyte
4. Hålla ett farmaceutiskt-vetenskapligt bibliotek
5. Lämna understöd åt behövande apotekare samt deras änkor och barn.

Man öppnade samtidigt för ett vidgat medlemskap men med begränsning. Stadgetexten fick följande lydelse:

Medlemskap kan vinnas av apoteksföreståndare som avlagt apotekarexamen.

Till medlem kan därjämte antagas annan person som är verksam i kvalificerad funktion inom läkemedelsområdet och kan förväntas såsom medlem främja Apotekarsocietetens ändamål.

Av totalt antal yrkesverksamma medlemmar bör minst två tredjedelar utgöras av medlemmar enligt första stycket.

Det kan nämnas att Apotekarsocieteten via sin stiftelse ägde 1/3 av aktierna i Apoteksbolaget fram till 1985

och det var en bestämd ambition att formulera ett ändamål som berättigade till skattefrihet.

Antalet medlemmar var fram till att Apoteksbolaget tog över apoteken lika med antalet apoteksinnehavare, 1970 ca 370 st. Året därpå var antalet 608.

Farmaceutiska föreningen går samman med Apotekarsocieteten

Vid sammanslagningen med Farmaceutiska föreningen 1981 var det ett krav att deras medlemmar utan inskränkning skulle vara berättigade att bli medlemmar i den sammanslagna föreningen Apotekarsocieteten-Farmaceutiska föreningen. (Dubbelnamnet togs bort efter fem år).

Texten blev så här: *Till medlem antas efter skriftlig anmälan hos styrelsen person som avlagt farmaceutisk examen och som är eller har varit verksam inom landet, eller antagen som studerande vid Farmaceutiska fakulteten vid Uppsala universitet.* (Farmaceutprogram vid andra lärosäten kom till först 2000, då Göteborgs universitet startade ett apotekarprogram. Senare tillkom ytterligare några på andra orter).

Ändamålet blev oförändrat.

Antalet medlemmar ökade genom sammanslagningen med ca 1000 personer till 3086.

Ändamålsbegreppet och medlemskapet breddas 1999

Begränsningen av ändamålet till att gälla farmaci och apoteksväsendet togs bort och ersattes med begreppet läkemedelsområdet och verksamheten riktades åt läkemedels betydelse för individ och samhälle. Paragrafen fick följande lydelse:

Apotekarsocieteten är en ideell förening med ändamål att befördra en hög yrkesstandard inom läkemedelsområdet och att verka för en för individ och samhälle gynnsam utveckling och användning av läkemedel. I detta syfte främjar Apotekarsocieteten kunskaps- och kompetensutveckling inom läkemedelsområdet.

§2 specificeras verksamhetsområdena som främst skall uppfyllas:

1. stödja och bedriva utbildning,
2. stödja forskning,
3. kritiskt granska och fritt debattera utvecklingen, och annan informativ verksamhet,
4. bedriva vetenskapligt grundad publicistisk och informativ verksamhet
5. stödja internationellt vetenskapligt samarbete, samt
6. förvalta och utveckla ett vetenskapligt bibliotek

År 2006 kompletterades punkt 6 med och ett museum.

Ändamålet att lämna understöd upphörde inte. Det ändamålet fångades in genom att ändamålen för de av societeten förvaltade understödsfonderna tillämpades.

Medlemsskapsparagrafen fick följande lydelse:

Till medlem kan antas fysisk person vilken som medlem förväntas främja för Föreningens ändamål och verksamhet. Ansökan om medlemskap görs skriftligen till styrelsen.

Medlem skall tillhöra krets och/eller en eller flera sektioner.

Antalet medlemmar var 1997 6181. Under de senaste decennierna har medlemsantalet legat mellan 5 och 6 tusen.

År 2019 kompletterades medlemsskapsparagrafen med några juridiska reservationer med följande lydelse:

Till medlem kan Föreningen anta fysisk person vilken som medlem förväntas verka för Föreningens ändamål och verksamhet och som accepterar de stadgar och regler som gäller för medlemmar. Medlems personuppgifter behandlas för att kunna uppfylla Föreningens syfte och ändamål, för att medlemmen ska kunna delta i Föreningens verksamhet och ska alltid vara i enlighet med gällande lagstiftning.

Sammanfattning

Det fanns tidigt en ambition för medlemmarna i Apotekarsocieteten att markera sin yrkeskompetens i samhället och en insikt att den skulle försvaras och utvecklas. Den ambitionen fick konkreta former under början av 1800-talet och manifesterades genom stadfästandet av regler för undervisningsfonden 1821. Det var grunden för att starta Farmaceutiska Institutet 1837 med en tydlig formulering av ändamålsparagrafen i Apotekarsocieteten stadgar samma år. Det blev medlemmarnas gemensamma angelägenhet och avgifter togs ut för att finansiera undervisningen.

Ändamålet har därefter formulerats att gälla främst apoteksväsendet, även efter att Apotekarsocieteten frånträdde ansvaret för apoteksdriften 1971. Då formulerades samtidigt en tydlig breddning av ändamålet på så sätt att kunskapsområdet farmaci och den vetenskapliga inriktningen betonades. Även medlemskapet vidgades.

Prioriteringen av apoteksväsendet togs bort i 1999 års stadga. Formuleringen omfattar nu hela läkemedelsområdet utan specificering och vänder sig till verksamhet som riktar sig till individ och samhälle. Inga examenskrav ställs för medlemskap.

Det är uppenbart att den väg Apotekarsocieteten valde för sitt ändamål 1821 i huvudsak har gällt med ett innehåll som följt tidens krav fram till våra dagar. Ändamålet har varit och är grunden för att Apotekarsocieteten numera är en dominerande oberoende part inom läkemedelsområdet. Så det hade kanske varit motiverat att återuppta firandet av **högtidsdagen den 24 oktober efter 200 år av dess tillblivelse.**

Begreppet Nya Apotekarsocieteten kopplas främst till den stora förändringen 1970/71. Men det har förkommit tidigare i Apotekarsocieteten historia, nämligen 1837 då det främsta ändamålet blev att stödja farmaceutisk undervisning och 1953 då sammanslagningen med Apotekareförbundet ägde rum och Apotekarsocieteten formades som huvudman för ett aktivt apotekskollektiv.

Referenser:

Ahlberg, Karl. *Apotekarsocieteten 1778 – 1928*. Apotekarsocieteten. Stockholm 1928.

Svensk Farmaci under 1900-talet, band III. Apotekarsocieteten. Stockholm 1999.

Svensk Farmaceutisk Matrikel 1881 och valda delar 1933–2009.

Apotekarsocieteten Jubileumsbok – 150 år. Apotekarsocieteten. Stockholm 2008.

Leif H.Eklund

Min första tid med universitetsstudier och Farmistiden

Ulf Kallenberg har skrivit ned minnen från tiden då ett val av yrke skulle tas och åren på apotekarutbildningen med start 1964 vid Farmaceutiska Institutet i Stockholm.

När jag hade tagit studenten 1961 och gjort militärtjänstgöring och kadettskola med trupp-tjänstgöring var det hög tid att fundera på vad jag skulle göra sedan. Under militärtjänsten hade jag övervägt om jag skulle fortsätta i det militära och bli yrkesofficer. Det hade gått väldigt bra för mig under plutonchefsskolan där jag gick ut som nummer två och på kadettskolan gick jag ut som nummer elva, vilket hade medfört att jag kom med i den grupp som fick stipendium av en svensk industrigrupp i samarbete med Alliance Francaise att göra en militärhistorisk studieresa till Frankrike.

Yrkesval

Jag funderade en hel del på kommande yrkesval men kom fram till att jag skulle ha ett civilt yrke med tillägget av en reservofficersexamen. Det var en hel del olika funderingar men jag hade bestämt att det bästa vore att komplettera mina betyg i fysik och kemi för att ha större valmöjligheter med olika utbildningar. Mina betyg var inte dåliga men heller inte tillräckligt bra för att komma in på läkarutbildning eller veterinärutbildning och tandläkare ville jag nog inte bli. Betygen räckte inte heller till civilekonomutbildning. Jag var väl en sån där typisk Ba+ student, men med litet a i fysik och stort A i kemi då jag slutade med dessa ämnen i tredje ring.

Jag satte igång att komplettera fysik och kemi men fyllde på med att ta en grundkurs i elementär statistik och ett betyg i pedagogik för att komma igång med studierna och universitetslivet. Det fanns också en utbildning till pol.mag. som verkade intressant så jag läste in proppen i juridik och började läsa ettbetygskursen i statistik. Proppen i juridik tycker jag alla borde gå och till och med att den skulle ligga med i gymnasiet. Psykolog var en annan utbildning som kunde vara intressant så jag började också på ettbetygskursen i psykologi.

För att hjälpa till att finansiera studierna jobbade jag som extra lärare på skolor. De ringde när de behövde någon att hoppa in. På det sättet var jag lärare i biologi, fysik, geografi, historia, kristendomskunskap och träslöjd. Jag läste också extra matte med ett antal tjejer på Nya Elementar för flickor på Kommendörsgatan, bland annat Gaby Borglund, som senare började med mode och kläder och har butiken LOOK i Stockholm.

Allt var inte plugg och arbete utan jag hade roligt

också. Jag träffade Bengt Juhlin på universitetet och han siktade också på att bli pol. mag. Vi upptäckte att vi hade mycket gemensamt, bland annat det militära intresset, vilket gjorde att vi på sommaren 1963 eller -64 åkte till Gotland och gjorde frivillig trupptjänst där på P18. På Universitetet blev vi marskalkar, det vill säga utkörare/insläppare mm. Vi gick även med i ett studentpolitiskt parti, Studenten i Centrum. Som marskalkar kom vi även med i organisationskommittén för studentkarnevalen 1965.

Vi var även med i varpasektionen på kåridrotten. Det var egentligen ett sätt att få del av idrottspengarna som vi kunde använda till olika festligheter. Bland annat var vi med i en varpatävling på Gärdet, iförda frack mm. Under tiden jag läste dessa ämnen passade jag på att söka andra utbildningar, bland andra apotekarutbildningen. Jag visste nog inte vad en apotekare gör men jag var ju intresserad av kemi och det hade gått bra för mig i plugget.

Antagen till apotekarutbildningen

Plötsligt damp det ner ett brev i brevlådan och i det stod det att jag blivit antagen till apotekarutbildningen med början 31/8 1964. Utbildningen skulle ske på Farmaceutiska Institutet som då låg på Kungstensgatan i Stockholm. Jag fick också reda på att utbildningen inleddes med ett elevår på apotek och fick en anvisning att jag skulle börja min elevtjänst på apoteket Kronan i Södertälje. Det var inte idealiskt eftersom jag nyligen övertagit min fars enrummare på Brantingsgatan 35 på Gärdet i Stockholm. När jag förklarat min situation för Institutets kansli fick jag rådet att kontakta ett apotek i närheten och fråga om jag kunde bli elev där. Det gjorde jag direkt så jag gick till apoteket Hägern som låg på samma gata som jag bodde och bara 300 meter därifrån. Jag fick prata med innehavaren, apotekare Lennart Isacsson som var en stor och jovialisk person. Han var dessutom försvarsapotekare och ansvarig för det centrala beredskapslagret. Han tyckte det skulle vara trevligt om jag gjorde min elevtjänst på Hägern.

Nästa steg var att jag blev inbjuden till ett introduktionsseminarium på Apotekarsocieteten på Wallingatan. Där mötte jag en 60-70 andra som också skulle utbildas till apotekare. Jag kände inte en enda person i gruppen. I seminariet pratade man först litet om farmacins historia och nuvarande apoteksväsende. Man gick även in och presenterade kursplanen och de ämnen vi skulle

läsa de kommande 5-6 åren. Utbildningen skulle inledas med ett års elevtjänst, sedan studier och laborationer på Farmaceutiska Institutet Ämnen som vi skulle klara av var oorganisk kemi, fysikalisk kemi, kemisk matematik och statistik, analytisk kemi, organisk kemi, läkemedelskemi, botanik bestående av systematik, växtfysiologi och växtkunskap, farmakognosi, farmakologi med anatomi och fysiologi, mikrobiologi, biokemi, galenisk farmaci och slutligen social- och rättsfarmaci. Utbildningen avslutades med praktik på apotek med cirka 6 månaders arbete som receptarie. Det hela var helt nytt för mig och det kändes som om jag inte begrep någonting och jag började undra vad jag givit mig in i.

Elev på apoteket Hägern

Elevtiden på Hägern var ganska bekymmerslös. Det fanns några äldre kunniga receptarier, Ulla Bella och fröken Ask, samt ett antal yngre apotekstekniker nästan i min ålder. Elevjobbet var upplagt så man skulle lära sig allt som hände på apoteket. Det började med att vi fick packa upp varor under några veckor och senare fick vi gå disk och ta emot och expediera kundernas recept. Vi fick höra att förr i tiden fick eleverna bo i en låda under disken, men så var det inte nu. Vi fick alltså plocka ihop de läkemedel som stod på kundernas recept och sedan lämna till någon av receptarierna som skulle kontrollera att det var rätt läkemedel och styrka, skriva etikett och signera den och sedan kunde vi lämna ut läkemedlen till kunderna.

De var intressant med alla kundkontakter och man lärde sig ganska snart de olika kunderna och deras egenheter. Kary H. Lasch, den välkände flickfotografen bodde inte långt från apoteket och gillade att skämta litet. Han kom ibland in och köpte något men sen sa han att han ville ha ett hekto arsenik också för han skulle ha fest på lördag.

Det hände också inför julen att kunder kom in och

köpte julsenap och glöggkryddor, tinctura aromatika, sine galangae. En gång när jag expedierat läkemedlen på receptet och glöggkryddorna, sa kunden "var det allt? Det skulle vara mera också - det står på baksidan av receptet." När jag tittade så stod det också skrivet "Syrupus Sacchari och Spir Fortis 1000 ml in manu medici". Det var ju uppenbart vad de sakerna skulle användas till - Glögg givetvis.

På apoteket hade vi under en tid även sk. postskolära elever, det vill säga några som var färdiga med studierna på Farmis och skulle gå sin avslutande elevtjänst innan de fick ut apotekarexamen. Jag kommer framför allt ihåg Bosse Holmberg och hans fru. Bosse talade grov skånska och var en mycket trevlig person. Han gick sedan vidare på Farmis och licensierade i organisk kemi och hamnade senare på Apoteksbolaget. Vi skojade litet med Bosse och en gång när han var framme vid disken knöt vi ihop hans skosnören.

Förutom tjänsten vid disken fick vi lära oss sådant som man på den tiden måste kunna som apotekare när många läkemedel fortfarande gjordes ex tempore, det vill säga enligt recept på apoteket. Vi fick lära oss att göra salvor och suppositorier, rulla piller både med lakritsextrakt och något frömjöl som jag inte kommer ihåg namnet på.

Det mest avancerade var att göra sterila ögondroppar i dragskåp. På labbet fick vi också lära oss att göra större saker som att extrahera från växter och göra timjamsirap, syrupus thymi. Vi fick även lära oss hur man hanterar gifter och starka syror som svavelsyra, saltsyra och salpeterssyra. Man fick lära sig hur man håller vätskor ur en flaska eller glas utan att spilla. Jag höll på att glömma en viktig sak, att lära sig att väga mycket små mängder på både en stor balansvåg och på en liten handvåg.

Farmis-tiden

Jag hade fortfarande en del kontakter på universitetet och studentkåren så jag fick vara med på studentkarnevalen 1965 som stupo, studentpolis. Det var en trevlig och rolig upplevelse som gjorde att när jag sedan började på Farmis kom jag in en hel del i kårlivet där. Jag kom in i studieutskottet, senare utbildningsutskottet och blev värnpliktssekreterare. Jag började också hjälpa till att fotografera för kårtidningen Reptilen och för speciella event som till exempel "Miss Farmis".

Mitt engagemang i kårlivet gjorde att jag också blev standarbärare och fick vara med på Nobelfesten i Stads- huset. Inskrivning vid farmaceutiska institutet skedde sedan den 1/9 1965. När vi började på Farmis fick vi vara med på Amöbafesten och utsättas för nollningen. Olika personer fick olika uppdrag att utföra, någon skulle till exempel stå på Norrmalmstorg, iförd, sydväst, och rensa strömning. När alla uppdrag var slutförda blev det fest på labbet och senare i Baraquen, som blev vår lunch- och festlokal på gården bakom Farmis.

Det var en hel del öl och mycket dans, ofta till Farmis studentorkester, *Dragskåpet*. Stor glädje och munterhet när Dragskåpet uppenbarade sig på lab anført av Olle Larsson som spelade fanfartrumpet på en avsågad takduschstång, där han monterat ett trumpetmunstycke. Orkestern hade sina vita dragskåpsuniformer och Olle

På bilden ses från vänster Mats Jennerberg, Björn Skånberg, Nils Göran Sjöblom och någon icke identifierbar.

öppnade på duschtrumpeten med Triumfmarschen ur Aida. - Stort jubel.

Slasken

Men det är klart allt var inte bara att leva studentliv och roa sig. Det var mycket plugg och laborationer också. Hela första året gick åt till "slasken", det vill säga laborationer i oorganisk kemi och i fysikalisk kemi. Det var givetvis föreläsningar och seminarier i dessa ämnen också samt duggor och tentor. Det var ofta både på laborationerna och seminarierna man undrade vad man höll på med och man tyckte att man inte förstod eller kunde något.

Men på något sätt klarade man både duggorna och sluttentorna med godkänt. Jag tror att den här tiden och ämnena användes för att sälla agnarna från vetet. Det var några kurskamrater som föll ifrån här och under kommande kurs i analytisk kemi. Men hur det nu var så började pluggandet bli roligare och roligare ju mer man kom in i det. Organisk kemi, läkemedelskemi och biokemi var helt klart jobbigt och svårt men man började förstå allt mera och man kom närmare läkemedlen och dess användning i kliniken.

Göran Schill, som var professor i analytisk kemi, lärde oss hur man kvantitativt kunde analysera en lösning med hjälp av en grafisk återgivning där man avläste skärningspunkterna av koncentrationerna av de två komponenterna. Be mig inte att beskriva metoden noggrannare. Vi fick även lära oss vätske- och gaskromatografi. Det var nog det enda jag kommer ihåg från den analytiska kemin. Ett minne från kursen i organisk kemi var hur man i USA under westerntiden testade att alkohol hade en högre alkoholhalt än 50%. Man hällde vätskan på krut och om krutet brann vid antändningen så var alkoholen över 50%. Vår lärare var professor Rickard Dahlbom och läroboken "Essentials of Modern Organic Chemistry" av Bonner - Castro.

Och överst på en liten låda ...

Botaniken kändes kanske litet udda och gammaldags men den var riktigt rolig när man började förstå väx-

ternas fysiologi och systematik. Och sedan måste man även lära sig att känna till några hundratal växter med svenska och latinska namn samt veta vilka som var medicinalväxter, vilka kemiska ämnen de innehöll och vad de användes till. Matematikkursen klarade jag med ett nödrop, eller en snäll lärare? Mikrobiologin var ganska rolig och man fick lära sig att odla bakterier i rör och i petriskål med agar. Vi hade en lärare i mikrobiologi som inte var speciellt lång så när han skulle prata till oss i labbet ställde hans sig på en provrörlåda. Då passade en av kurskamraterna på att skaldas i kårtidningen *Reptilen*. "Och överst på en liten låda, finns laborator Ola Sköld att beskåda".

Farmakognosi tyckte jag var roligt och intressant. Det anknöt en hel del till naturfolkens upptäckter av läkande växter och djur. Vi fick lära oss vilka växter som var medicinalväxter, vad de hette på svenska och latin, var de växte, vilka kemiska ämnen de innehöll samt vad de användes till. Givetvis med kemiska formler. Jag tror att det var 400-500 växter vi skulle kunna och känna igen. Vår lärare var Finn Sandberg som var enögd och var ute och reste jämt och bland annat studerade pilgifter och hjärtglykosider som fanns på paddors kroppar i Amazonas. Det var inte ofta man såg honom på föreläsningarna men han var en mycket stimulerande person. Hans favoritlektion var att med bägge händerna samtidigt rita en uterus på svarta tavlan. Det var också roligt att höra honom berätta från sina resor. Han berättade att han alltid, varje morgon tog några droppa Tinctura Opii, för att förhindra magsjukdomar. Och han lade till "... och inte har jag blivit beroende av det".

Stig Agurell fanns också på institutionen. Han hade studerat på universitet i USA och forskade kring THC (tetrahydrocannabinoler), det vill säga de aktiva ämnena i cannabis sativa. Stig blev senare forskningschef på Astra. Det mest intressanta ämnet tyckte jag var farmakologin med anatomi, fysiologi och sjukdomslära. Vi hade som lärare docent Stellan Ljungberg. Han var en mycket trevlig och intressant person och bra som lärare. När han skulle berätta om läkemedlens historia sa han "Det äldsta kända läkemedlet är nog alkoholen, det tycks dock ha varit så att det oftare förskrevs av patienten själv, än av läkaren".

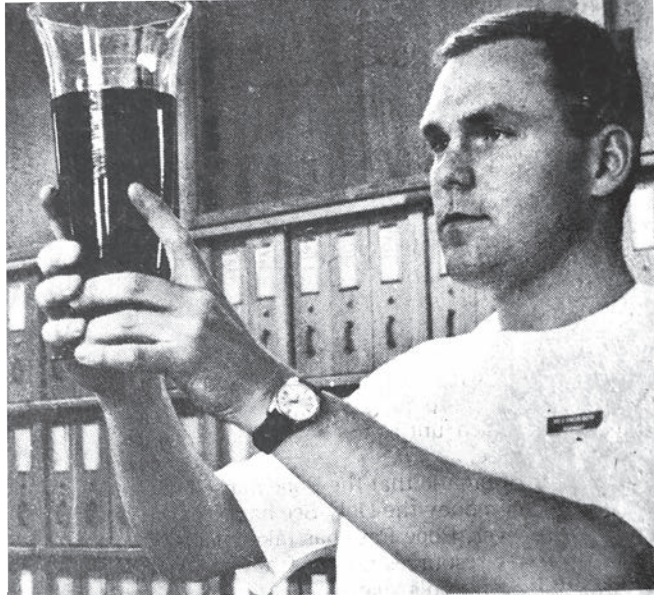
USA 1967

Det fanns ju många föreningar knutna till studentkåren. En var IPSF, den internationella gruppen som även hade ett program för studentutbyte. Kerstin Grafford och Lena Sanzén hade hand om den gruppen. Jag tyckte det verkade intressant med studentutbyte och anmälde mig för en studieresa till USA sommaren 1967. Till min glädje fick jag ett positivt svar och att jag var välkommen att jobba på ett sjukhusapotek på Long Island utanför New York City.

På flyget till NYC träffade jag en gammal bekant från skoltiden, Svante Nyman. Han skulle också på utbyte men till annan plats i USA. Vi flög med Capitol Airways och hade väldigt kul och trevligt med deras två flygvärddinnor.

1967 var jag utbytesstudent på Mercy Hospital, Rockville Center på Long Island New York.

Jag bodde i en del av sjukhuset där även de läkare som

Studying at Mercy Hospital

Ulf Kallenberg of Stockholm, Sweden, an exchange student spending six weeks at Mercy Hospital in Rockville Centre, finds the U.S. a land of possibilities "if you are working hard." He chose to study at Mercy because of his special interest in international information programs in medication in clinical pharmacy being pioneered by Sister Mary Virginia, C.I.J. Mr. Kallenberg will return to Sweden in the fall to complete his studies.

var residents bodde och jag arbetade på sjukhusapoteket. Det var en mycket stimulerande miljö även om apoteket leddes av en katolsk nunna, Sister Mary Virginia Durgin. Jag kom in i rutinerna som framför allt innebar dosdispensering från recept som kom in via en electrowriter. Läkemedlen dispenserades vi i speciella lådor för varje patient och lådorna lastades i vagnar som sedan kördes upp till vårdavdelningarna.

I samband med dosdispenseringen, som också gjordes för att kunna debitera patienterna för all medicin, lärde jag mig de amerikanska namnen på läkemedlen samt också vilka läkemedel som gick till olika avdelningar, t ex på plan 6 där de psykiatriska patienterna fanns. Det som ofta gick dit var phenobarbital, chlordiazepoxide (det första preparatet i gruppen bensodiazepiner och patenterades 1959), diazepam och thioridazin (Melleril). Det senare ett antipsykotiskt läkemedel tillhörande phenothiazine gruppen och användes för att behandla schizofreni och psykoser. Detta läkemedel drogs senare in i samtliga länder av tillverkaren, Novartis/Sandoz, 2005, på grund av allvarliga hjärtarytmier.

I övrigt användes en hel del Tryptizol (amitriptylin) för behandling av depressioner. Jag kom också på ganska nära håll i kontakt med LSD. Det var en ung kvinna som var inlagd på plan 6, det vill säga psykiatriska avdelningen på grund av att hon tagit LSD och satt eld på sitt rum. Hon påstod sig kunna uppleva de mest fantastiska färger i sin omgivning. Hur det gick sedan med henne vet jag inte. När jag kom tillbaka från USA fortsatte studierna och nu tyckte jag det var riktigt roligt. Studierna gick bra och det var roliga ämnen, bland annat farmakodynamik och toxikologi som jag tenterade i december 1967 och galenisk farmaci respektive mikrobiologi våren 1968.

A. Johnson & Co

När jag gick på Farmis fick jag på våren/sommaren 1968 se en annons att läkemedelsbolaget A. Johnson & Co

behövde en läkemedelskonsulent över sommaren för att lansera nya läkemedel. Jag tyckte det var intressant och fick kontakt med VD Curt Roslund som tyckte jag skulle passa med min farmaceutiska bakgrund. Jag fick jobbet men måste först utbilda mig på deras läkemedel, bland annat Sofra kompresser för behandling av sår samt Proctosedyl för behandling av hemorrojder, dessa kom som licensprodukter från brittiska Roussel. Företaget var även inne på behandling av ögonsjukdomar och hade agenturen på produkter från Alcon, men det lämnade vi för närvarande därhän.

Det var framför allt ett nytt sömnmedel, Mandrax, som höll på att lanseras. Den person som var konsulent i Stockholm hade blivit sjuk och det var hans jobb jag skulle hoppa in på.

Det började med att jag tillsammans med firmans försäljningschef, Göran Dahlgren skulle utbildas i sömnfysiologi samt på det nya läkemedlet Mandrax som var en kombination av metakvalon och difenhydramin. Det var tänkt att det senare skulle verka synergistiskt och förstärka sömneffekten av metakvalon. Det var mycket intressant att lära sig om sömn och sömnproblem samt hur orto- och REM-sömn (parasömn) varierar under natten. Under den vecka utbildningen pågick satt vi främst i Humlegården. Dessutom gjorde vi några samresor till läkare, så jag skulle se hur det gick till. Jag fick en del litteratur och produktinformation att läsa in och dessutom fick jag lära mig den projektor med inspelad film om Mandrax och sömnfysiologi som firman använde vid sina besök.

Vespa i stället för tjänstebil

Ett litet kruz var att jag inte fick någon tjänstebil som de andra konsulenterna hade men eftersom mitt distrikt var i Stockholm fick jag ta mig fram kommunalt samt med min Vespa som jag hade sedan en tid tillbaka. Jag åkte alltså omkring med Vespan i Stockholm och med min väska och filmprojektor på pakethållaren.

Jag fick ingen fast lön utan ett arvode per inbokat och utfört besök. Det var alltså något helt nytt för mig att boka in informationsbesöken hos läkare och det var synnerligen lärorikt. Det fanns ett kartotek med Stockholms läkarnas namn, adress och telefonnummer och sedan var det bara att sätta igång och ringa. Det var förvånansvärt lätt att få in tider för besöken och jag gjorde kanske 3-4 besök per dag.

De flesta läkare jag besökte var positiva till Mandrax och kombinationen av metakvalon och difenhydramin och den sömngivande effekten var i regel mycket bra. Det var dock några läkare som inte var så positiva, bland annat en läkare på Yrkesmedicin på KS (Birgitta Kolmodin). Hon hade läst att kombinationen i Mandrax hade farmakokinetiska problem och försvårade metabolismen av substanserna, speciellt vid överdoser eller intoxicationer. Metakvalon narkotikaklassades sedan och ingår i PII i 1971 års psykotropkonvention samt i förteckning II i Sverige.

Apotekarexamen

Farmakognosin tenderades med beröm godkänd i jan 1969 och Social- och rättsfarmaci icke utan beröm godkänd i november 1969. Innan dess hade jag fått godkänt

i praktiska prov i recepturgöromål i juni 1969. Dessa praktiska prov gjorde jag på Hovapoteket Kronan på Hamngatan med hovapotekare Gunnar Krook som handledare och examinator. Han förestod även museiapoteket på Skansen. Efter sista tentan fick jag ut apotekarexamen i december 1969.

Sista tiden på Farmis ägnades åt Social- och Rättsfarmaci med allt inpluggande om lagstiftningen kring området. Jag tror det var så att under det året gick jag också min postskolära utbildning på Militärapoteket vid Karolinska sjukhuset. Under den tiden fick man arbeta med receptariekompetens. På militärapoteket träffade jag Brillan Hellström som jag kände sedan tidigare. Brillan var från Gotland och hade varit med i festgänget kring Farmis.

Vi hade en mycket trevlig chef, sjukhusapotekaren Bengt Sjöberg, som blev känd för han var aktiv i olika sammanhang. Det var i princip två sjukhusapotekare som tävlade om uppmärksamheten i apoteksvärlden, Bengt Sjöberg på KS och Rolf Barkman på Södersjukhuset.

Bengt Sjöberg blev sjuk under min tid på Militärapoteket och var borta en längre tid.

Vad hände sedan med alla kurskamraterna?

Två eller tre hoppade av under studierna. En redan första terminen, under "slasken". Två hoppade nog av efter kursen i analytisk kemi. En blev busschaufför i Stockholm och en framgångsrik antikvitetshandlare. Tre eller fyra kurskamrater fortsatte att läsa medicin och blev läkare. Anita Berlin fortsatte att läsa farmakokinetik och disputerade på KS. Som pensionär drev hon ett hotell/värdshus på Österlen i Skåne. Hans Selander blev docent i organisk kemi i Uppsala. Pelle Hartwig blev professor i analytisk kemi i Danmark, men avled sedan i början av 2000-talet. Krister Kristiansson licensierade och blev forskningschef inom läkemedelsindustrin (MSD). Av övriga gick 10-15 till läkemedelsindustrin och övriga gick till apoteksverksamhet över hela Sverige. Det var flera av kurskamraterna som gifte sig med varandra.

Ulf Kallenberg

Född 1942. Verksam som produktchef på Hässle och Roche Produkter AB, biträdande medicinsk chef på Astra samt Country Manager och VD på Pfizer i Sverige.

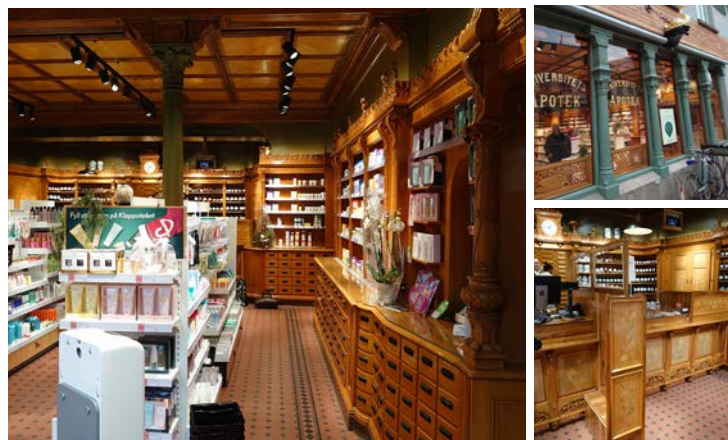
Svanen har fått tillbaka sin forna glans, och texten i fönstren är åter komplett

Utvändigt har det mesta av sniderier och intarsia från 1890-talet bevarats.

Officinen har moderniserats, nu finns hyllor för handköpsvaror på en del av ytan. Disken med intarsia av medicinalväxter har delats upp i två platser för receptexpediering och en för handköp. Många gamla ståndkär är kvar på hyllorna, andra har tagits om hand av Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapet, för att placeras i Livets museum.

Ett råd till alla som besöker Lund: titta in på Universitetsapoteket Svanen!

Elisabeth Carling

Recension

Kungens män

– Karl XII:s drabantkår, Stefan Ingesson (2021, Ekström & Garay, Lund)

Boken "Kungens män – Karl XII:s drabantkår" får vi inte bara en detaljerad inblick i vilka som ingick i detta elitförband som trots sin lilla numerär ändå var delaktigt i att besegra mångdubbelt större trupper. Vi får här ett antal mikrohistorier som levandegör krigarens vardag i det tidiga 1700-talet och hur den detaljerade planeringen och organisationen bakom drabanterna bidrog till framgångarna på fältet. Vi får inblickar i deras uniform, värja, karbin, pistol, harnesk, standar och hästar. De fem souscheferna (underchefer, andrechefer) porträtteras i var sitt kapitel. Drabantkårens sjukvård illustreras med några recept och vilka sjukdomar man hoppades kunna behandla. Läkekonsten under det tidiga 1700-talet beskrivs i ett avsnitt och man får en inblick hur Hippokrates grundsyn till väsentliga delar fortfarande gällde även om Paracelsus alkemi vunnit insteg i behandlingarna, vilket också framgick av den första svenska farmakopén, den s.k. Stockholmsfarmakopén – *Pharmacopoeia Holmiensis – Galeno-Chymica* från 1686.

Fem drabanter som dokumenterat hade fått flest recept utskrivna (30 till 74 st) under sina år hos Karl XII har nyttjats för att illustrera hur medicinförskrivningen såg ut under perioden. Problemen med att kunna ordna leveranser av ingredienserna till läkemedlen gör att man förstår hur problematiskt det kunde vara att agera som läkemedelsansvarig i krig långt bort från dagens Sverige. Vi får också en inblick i läkarna, fältskärarna och fältpotekaren bakom recepten. De soldater som drabantkåren tog till fånga fick också läkemedel trots bristen på desamma. Hästarna var centrala redskap i

krigföringen och togs väl omhand och fick också läkemedel.

De avslutande mikrohistorierna som omfattar nästan en tredjedel av boken beskriver ett drygt tiotal slag och strider under tiden 1700 – 1715. Drabanternas marschvägar från 1700 till det ödesdigra slutet vid Fredrikshald 1718 där Karl XII dör, illustreras på ett utmärkt sätt som inledning till beskrivningen av dessa slag.

Boken innehåller nästan 800 noter som refererar till ett stort antal arkiv, bibliotek, museer såväl som tryckta källor, internet och en ansevärd mängd litteratur. Boken är därför inte bara intressant som sådan, utan är en outhärlig hjälp för den intresserade att borra vidare i militärhistoria och om än i mindre utsträckning medicinhistoria.

Boken innehåller dock några felaktigheter som t.ex. att pistolmodell 1699 hade en kaliber av 15,7 centimeter och att Carl Gustaf Hård, född 1674 och död 1744, skulle varit femtio år gammal när han dog. Det må vara ursäktat att en så faktaspäckad och rikt illustrerad bok har dessa mindre plumpar när den i övrigt är väldigt intressant att läsa.

Nils-Otto Ahnfelt